

Першымі ў Гродна ўвайшлі сапёры

Былая санінструктар расказала, якім убачыла горад у ліпені 1944-га

Зінаідзе Судаковай было 18 гадоў, калі іх сапёрны батальён падышоў да Гродна — аднаго з самых буйных чыгуначных вузлоў і ўмацаванага раёна абароны немцаў. Было вядома, што будынкі замініраваны. Нямецкаму камандаванню паступіў загад з Берліна поўнацю знішчыць горад. Ворагу ўдалося ўзарваць аўтамабільны мост праз Нёман. Таму ў ліку першых у горад 16 ліпеня ўвайшлі сапёры 1-й Гвардзейскай Магілёўскай асобнай інжынерна-штурмавой брыгады для размініравання шматлікіх аб'ектаў, якія былі падрыхтаваны да выбуху. Гэта дазволіла правесці аперацыю хуткімі тэмпамі і выратаваць горад ад знішчэння.

Зводкі тых часоў перадаюць, што ў ходзе аперацыі «Баграціён» войскі 2-га і 3-га Беларускіх франтоў 16 ліпеня 1944 года штурмам авалодалі горадам Гродна. Менавіта ў гэты дзень прагучалі артылерыйскія залпы ў Маскве ў гонар вызвалення горада-крэпасці. Але гэта была не канчатковая перамога. Калі цэнтральная частка горада была вызвалена за тры дні, занёманскі бок немцы трымалі да 24 ліпеня. Адышоўшы на левы бераг, захопнікі пакінулі пасля сябе адны руіны. Захаваліся дакументальныя кадры кінахронікі 1944 года з архіўных фондаў, на якіх можна ўбачыць амаль поўнацю знішчаны цэнтр.

Менавіта такім убачыла горад і ветэран Вялікай Айчыннай вайны, ураджэнка Разані Зінаіда Судакова. Сёлета ёй споўніцца 99 гадоў, а ў 1943-м яна семнаццацігадовай дзяўчынай па камсамольскай пуцёўцы пайшла на фронт санітарным інструктарам. Яе сапёрны батальён уваходзіў у склад 2-га Беларускага фронту падчас наступальнай аперацыі «Баграціён». З баямі часці ішлі ў наступленне. Праз год яна апынулася пад Гродна. Сапёры першымі ўвайшлі ў горад, каб ачысціць яго ад мін. Была дадзена каманда зрабіць пераправу праз Нёман, дзе на другім беразе замацаваліся нямецкія войскі.

Вырашылі арганізаваць пантоны ля старога моста, на месцы сучаснага пляжа, бо там быў самы пакаты схіл. Немцы з другога берага пастаянна абстрэльвалі пан-

тоны і плыты, якія разам з байцамі ішлі пад ваду. Жанчына кажа, што вада была чырвонай ад крыві. Баі ішлі некалькі дзён. Немцы бясконца абстрэльвалі правы бераг, білі з пушак, зенітак, таму наладзіць пераправу было вельмі складана. «Не забуду падзвіг групы разведчыкаў, якія паспелі перабегчы на другі бераг па чыгуначным мосце — яны не ведалі, што ён замініраваны. Немцы яго ўзарвалі, і байцы апынуліся ў пастцы. Яны адстрэльваліся да апошняга патрона і гераічна загінулі», — з горыччу кажа жанчына.

Успамінае, што баі за Гродна пачаліся на подступах 15 ліпеня і працягваліся ўсю ноч. Да раніцы ўдалося выбіць немцаў з цэнтральнай часткі горада. У памяць урэзаліся разбурэнні, у прыватнасці чырвонага касцёла — Фары Вітаўта з пашкоджанай чарапіцай. Даведалася, што там немцы расстрэльвалі яўрэяў гродзенскага гета. За трывалай сцяной храма была разбіта медыцынская палатка сапёрнага батальёна. А літаральна ў сотнях метраў вяліся баі за вызваленне занёманскай часткі горада. Немцы ўзарвалі мост і аказвалі вельмі жорсткае супраціўленне. Савецкая плошча з разбуранымі дамамі амаль поўнацю прастрэлілася. «Наш медпункт ужо не змяшчаў параненых, таму нам загадалі перабрацца ў адзін з ацалелых будынкаў на вуліцы Замкавай. У ім уся падлога на першым паверсе адразу запоўнілася параненымі байцамі, якіх мы, шасцера маладых сяцёр-санінструктараў, выцягвалі на носілах ці на брызэнце. Іх укладвалі перад ва-

Фота з асабістага архіва

енным урачом, які бесперапынна імі займаўся», — успамінае Зінаіда Цімафееўна.

...Жанчына шмат гадоў прыходзіць падчас урачыстых мерапрыемстваў да Вечнага агню, які гарыць у парку Жылібера ля брацкай магілы. Яна памятае гэта месца ў ліпені 1944 года. Сюды адусюль прыносілі загінулых воінаў і апускалі на брызэнце ў агульную магілу. Адночы яе таксама адправілі дапамагаць у пахаванні. Да гэтага часу яна не можа забыць маладыя, прыгожыя, але мёртвыя твары загінулых пры вызваленні горада. Яны паўстаюць перад яе вачыма кожны раз, калі яна прыходзіць да брацкай магілы. Помнік на ёй быў адкрыты 1 мая 1949 года, а пасля яго рэканструкцыі ў 1984 годзе тут запалілі Вечны агонь.

Ветэран зноў вяртаецца ў той час, калі раніцай 17 ліпеня 1944 года ім аб'явілі, што ў гонар вызвалення крэпасці Гродна — так значылася ў загадзе Сталіна — напярэдадні вечарам у Маскве быў дадзены салют 20 артылерыйскімі залпамі з 224 гармат. Але фашысты з другога высокага берага Нёмана працягвалі абстрэлы цэнтра горада. Тады сапёрны батальён паехаў будаваць пераправу за трыццаць кіламетраў ад Гродна. Яе ўзводзілі пад пастаяннымі бамбёжкамі варажых самалётаў. «Мы, медыкі, занялі вялікі драўляны дом у найбліжэйшай вёсцы. Як і ў Гродне,

ён хутка быў запоўнены параненымі байцамі. Гэта быў сапраўдны канвеер. Дзяўчаты-санінструктары ледзь паспявалі іх перавязваць, не хапала медыкаментаў, бінтоў, у ход пайшла бялізна. Было шмат загінулых, балюча гэта ўспамінаць, але наша моладзь павінна ведаць, як складана дасталася нам Перамога», — лічыць Зінаіда Судакова.

Сапёры ўсё ж зладзілі пераправу, па якой усе часці пераправіліся на левы бераг і з тылу падышлі да ворага. Такі манеўр дазволіў 24 ліпеня выбіць немцаў з занёманскага боку. Такім чынам, вызваленне Гродна цягнулася больш за тыдзень.

Са сваім сапёрным батальёнам санінструктар Судакова прайшла ўсю Беларусь. Запомніўся і такі эпізод. Пад Бабруйскім зашлі ў адну з партызанскіх вёсак, адкуль даносіліся страшныя крыкі: гарэла вясковая лазня, куды немцы пры адступленні сагналі мясцовых жыхароў і падпалілі.

Памятае, як ратавалі і перавязвалі абпаленых людзей. Там, пад Бабруйскім, у адным з баёў Зінаіда Судакова была паранена разрывам гарматы. Але лячыцца не было часу, сяброўкі зрабілі перавязку, крыху адышла і зноў узялася за справу. А той асколак да гэтай пары сядзіць у галаве.

Вайна для яе скончылася ў Берліне. Батальёну быў дадзены загад

вяртацца назад. У арміі яна сустрэла сваё каханне — старшага лейтэнанта Мікалая — і выйшла за яго замуж. Усе яго родныя загінулі ў блакату Ленінграда, і яны вырашылі застацца жыць у Гродне. Сюды якраз перавялі іх сапёрную частку, дзе Зінаіда Цімафееўна яшчэ нейкі час служыла малодшым сяржантам медыцынскай службы. Пасля дэмабілізацыі працавала на вытворчасці, а па выхадных днях гараджане выходзілі на расчыстку руін. Пасля вызвалення з 60 тысяч жыхароў у жывых засталася толькі трэцяя частка. Падчас баёў было разбурана 43 працэнты будынкаў.

Там, дзе цяпер прыгожая Савецкая плошча, было поле з бітай цэгля. Гараджане збіралі яе рукамі. Але ўсе імкнуліся хутчэй аднавіць горад, быў асаблівы пад'ём. Дзякуючы намаганням такіх, як Зінаіда Судакова, горад паступова набыў мірны выгляд. Сёння гэта сапраўдная жамчужына Беларусі.

Гродна стаў родным для жанчыны-ветэрана. Тут жыве ўся яе вялікая сям'я — дзеці, унукі, праўнукі. Прапраўнук сёлета скончыў школу. «Вельмі хочацца жыць у міры. Жыццё стала камфортным і стабільным, горад з кожным годам прыгажэе. Сёлета мне споўніцца 99 гадоў, вельмі хочацца сустрэць тут 100-гадовы юбілей», — не хавае эмоцый Зінаіда Цімафееўна.

На святочныя мерапрыемствы яна прыходзіць з узнагародамі — ордэнам Айчыннай вайны II ступені, ордэнам Чырвонай Зоркі, медалямі «За баявыя заслугі», «За абарону Масквы», «За ўзяцце Вены» і іншымі. Яе імя занесена ў Кнігу славы горада і вобласці. Ветэран Судакова, жанчына нялёгкага ваеннага лёсу, лічыць сябе шчаслівым чалавекам. І хоць успаміны пра вайну вельмі балючыя, яна не адмаўляецца расказваць аб тых падзеях сваім нашчадкам, каб яны таксама выраслі патрыётамі роднай краіны.

Маргарыта УШКЕВІЧ.

«Чалавечае жыццё для фашыстаў не мела каштоўнасці»

Ніхто не забыты: гісторыя аднаго салдата

Старая, даўно пажоўклая фатаграфія моцна вылучалася на фоне пазнейшых здымкаў, што акуратна размясціліся ў сямейным альбоме, і таму адразу прыцягнула маю ўвагу:

— Дзядуля, хто гэта?

— Дзе?

Нядоўга пашнарыўшы па кішэнях, ён знайшоў акулераў, уважліва паглядзеў на фота і ціха адказаў:

— Твой прадзед, Века Іван Васілевіч.

Памятаю, як раптам стала сорамна. Я, праўнучка салдата, удзельніка Вялікай Айчыннай вайны, да гэтага моманту не ведала нават яго імя. І, калі задумацца, то памяць пра шматлікіх людзей, якія перажылі той цяжкі час, амаль адышла ў нябыт. Безумоўна, незаслужана. Аднак выправіць гэта можна, запісваючы іх гісторыі, згадваючы іх лёсы са слоў родных і блізкіх. Я пачну з той, што ўтойвае ў сабе знойдзены ў альбоме фотаздымак. З гісторыі, якая беражліва захоўвалася ў памяці майго дзядулі, названага ў гонар бацькі — таксама Іванам.

Нарадзіўся Іван Васілевіч у 1921 годзе ў сялянскай сям'і. Меў брата Паўла, а пасля на свет з'явіўся яшчэ адзін сын — Мікалай. Іх бацька, былы ўдзельнік Кастрычніцкай рэвалюцыі, вярнуўся дадому цяжка параненым і пражыў 3-га хваробы не вельмі доўга. Вайна застала майго прадзеда, тады яшчэ юнака з вёскі Малыя Аўцюкі Калінкавіцка-

га раёна, пад Смаленскам, калі хлопцу не было і дваццаці гадоў.

— Спачатку мой бацька быў танкістам, — пачаў свой расповед дзядуля. — Расказваў, як адной раніцай не сціхаў бой. Боепрыпасаў не хапала, на станцыю павінен быў прыйсці эшалон з усім неабходным. Аднак, пачаўшы разгружаць вагоны, салдаты ўбачылі ў іх зусім не тое: дошкі і мыліцы не абараняць іх ад куль і снарадаў... Немцаў доўга чакаць не прыйшлося. Фашысты амаль што тапталіся па целах забітых, а тых, што засталіся ў жывых, загналі ў вагоны і павезлі ў Германію.

Не паспеў прадзядуля паваяваць, як трапіў у палон. Працаваць на адну нямецкую сям'ю выпала з земляком-беларусам. Жудасныя, бесчалавечныя адносіны да сябе яны перажывалі разам:

— Адночы сын гэтых немцаў (ён быў ваенны) адвёў іх дваіх у сад, аднаму і другому наклаў на галовы яблыкі — хацеў пастраляць. На шчасце, своечасова вярнуўся дадому яго бацька і выратаваў хлопцаў. Калі б той не паспеў, зразумела, што здарылася б... Чалавечае жыццё для фашыстаў не мела каштоўнасці.

Тым часам, нягледзячы на ўсе тыя цяжкасці, што прыйшлося пераадолець, мой прадзядуля разам з іншымі ваеннапалоннымі ўцёк з Германіі. Беглі праз палі, лясы, хаваліся ад сабак, якія ішлі па іх следзе. Нарэшце атрымалася вярнуцца да сваіх.

Зноў узяўшы ў рукі зброю, Іван Васілевіч працягнуў бараніць Радзіму.

— Пасля палону майму бацьку давялося працаваць вадзіцелем, таму ён даволі часта сустракаўся з рознымі высокапастаўленымі асобамі: Ракасоўскім, Коневым і іншымі. Так і дайшоў да Германіі, — распавядае дзядуля.

За гады вайны прадзядуля паспеў перажыць многае. Чуў, як крычалі ад болю яго сябры і таварышы, пасля разрыву снарадаў. Бачыў, як людзі ратавалі сябе і сваіх дзяцей ад немінучай гібелі. Адчуваў, як кожная клетка цела ўздрыгвае ад злосці і нянавісі да ворага. Вызваляў Польшчу, Венгрыю, Аўстрыю, Чэхаславакію, сустрэў Перамогу слязамі шчасця і радасці... І маўчаў пра гэта доўгія гады:

— Тады як было: нам, дзецям, нічога не расказвалі. Малыя, што з іх узяць, яшчэ прабалбочуцца, што бацька ў палоне быў, ды яшчэ і вярнуўся здаровым. Маглі палічыць за здрадніка... Пра раненні, шрамы ад сабачых укусаў, атрыманыя падчас уцёкаў, ніхто б слухаць не стаў.

Пасля вайны Іван Васілевіч вярнуўся на сваю малую радзіму і ўладкаваўся ў мясцовае лясніцтва. Скончыў вучылішча. Увогуле, за доўгае жыццё мой прадзядуля шмат кім паспеў папрацаваць: экскаватаршчыкам, меліяратарам, краўшчыком, аб'яўным вяртаўніком. Са сваёй будучай жонкай Іван пазнаёміўся ў краме, дзе тая была прадаў-

Фота з асабістага архіва

шчыцай. У шчаслівым шлюбе даўжынёю ў жыццё нарадзілася чацвёрта дзяцей — Ніна, Іван, Анатоль і Валерый.

Былі і ордэны, і шматлікія медалі. Напрыклад, у гонар 40-годдзя Вялікай Перамогі над фашызмам Іван Васілевіч як ветэран быў узнагароджаны Ордэнам Айчыннай вайны II ступені, ён вельмі ім ганарыўся. На жаль, ні гэта, ні іншыя ўзнагароды не захаваліся да нашага часу.

— Татка чапляў ордэн, як належыць, на правы бок грудзей, кожны год на 9 Мая, — успамінае дзядуля. — І кожны раз на яго вачах блішчалі слёзы. Насамрэч гэтае свята было асаблівым для ўсіх — жыло яшчэ ў памяці народа, якімі намаганнямі і ахвярамі дасталася яму Перамога.

Аміна НАЗАРОВА.